

Pasi Pöllänen, *Det lokala frälset som den nordiska lokalförvaltningens stabliserare i Sverige öster om Åbo Landsrätts doms 25.6.1415 rör och Ryssestenen under 1300–1600-talen, 1–2* (Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies 78), Itä-Suomen yliopisto: Joensuu 2014. 998 s.

Lääketieteestä aiemmin väitelleen ja lääkärinä uraa luoneen Pasi Pölläsen historia-alan väitöskirjatutkimus liittyy aihepiiriltään Suomen aatelin tai keskiajan kontekstissa oikeammin rälssin varhaishistoriaan. Aihepiiriä on tarkasteltu suomalaisessa historiantutkimuksessa alkaen Väinö Voionmaan vuonna 1919 julkaisemasta artikkelista ‘Suomen aatelin alkuhistoriasta’. Aihetta ovat käsitelleet muutkin historiantutkijat esimerkiksi paikallis-, hallinto-, sosiaali- tai sukuhistoriallisissa tutkimuksissaan. Luonnollisesti myös sukututkijat ovat suunnanneet huomiotaan rälssisukujen geneologiaan ja vaiheisiin.

Pölläsen tutkimus kytkeytyy aatelin historian ohella myös pohjoismaiseen hallintohistoriaan sekä Suomen asutus- ja väestöhistoriaan; olennaisena viitekehyksenä toimii ruotsalaisen yhteiskuntajärjestyksen ja ruotsalaisen tai ainakin skandinaaviseksi katsottavan väestön saapuminen Suomen niemen itäisiin kolkkiin. Pölläsen työtä luonnehtii alueellisesti korostunut näkökulma: tarkastelun kohteena ei ole koko Suomi, vaan Turun maanoikeuden vuonna 1415 antaman rajatuomion mukainen alue Viipurin voutikunnassa ja Itä-Suomessa. Keskiajan ja vielä varhaismoderninkin ajan tutkimuksessa alueellisesti rajautunut näkökulma tuo usein haasteita mukanaan, koska kirjallisissa lähteissä on aukkoja. Näitä ongelmia tutkija voi yrittää paikata yhdistelemällä tarkastelussaan useita eri lähdetyyppisiä ja siten myös useita eri metodeja. Myös ylläalueellisten rakenteiden huomioon ottaminen voi tuoda tärkeitä lisäisiä paikallisten kehityskulkujen ymmärtämiseen.

Pölläsen tutkimus sisältää edellä mainittuja piirteitä. Sitä luonnehtivat monilähteisyys ja monimetodisuus: edustettuina ovat hallinto-, henkilö-, suku-, paikallis- ja väestöhistoria sekä Pölläsen lääketieteen osaamisalueeseen linkittyvä moderni geenitutkimus. Pöllänen soveltaa myös keskiajantutkimuksen aputiedettä heraldiikkaa ja jossain määrin myös sigillografiaa eli sfragistiikkaa, koska hän analysoi heraldisia aiheita sinettienkin avulla.

Rekonstruoimalla yksittäisiä elämäkertoja ja kokonaisia sukujohtoja Pöllänen pyrkii osoittamaan, että Vehkalahden pitäjän ja koko itäisen Suomen rälssi sai alkunsa 1300-luvun lopulla, kun Ruotsin valtapiirin mukana tuotu hallintojärjestelmä piti vakiinnuttaa. Pöllänen identifioi Vehkalahden ensimmäiseksi rälssimieheksi erään Erik Laurenssoonin ja hahmottelee hänen elämänvaiheitaan. Erik Laurenssoonin elämänvaiheiden rekonstruointi hajanaisesta asiakirja-aineksesta paljastaa tapahtuneen sosiaalisen nousun ja maantieteellisesti varsin laajan toiminta-alueen. Pöllänen ei kuitenkaan esitä vakuuttavia perusteluja sen tueksi, että Erik Laurenssoon olisi kuollut vuonna 1438, kuten hän toteaa useaan otteeseen – väitteen tueksi viitattu asiakirja FMU/DF 2248 antaa ymmärtää, että siinä mainittu Erik Laurenssoon olisi kuollut ainakin jo muutama vuosi sitten eikä mainittua vainajaa voi aukottomasti yhdistää tutkimuksen avainhenkilöön. Koska Erik Laurenssoonin henkilöön, taustaan ja toimintaan palataan monessa yhteydessä, hänen henkilökuvaansa koskevat tulokset jäävät lukuisissa analyysikappaleissa hajanaisiksi ja suureksi osaksi henkilö- ja sukuhistoriallisen pohdiskelun varjoon.

Pölläsen tutkimus ei kuitenkaan kohdistu niinkään yhteen yksilöön kuin laajoihin sukuryhmiin. Yksilöiden ja sukulaisuussuhteiden tunnistaminen on edellyttänyt mittavien nimiaineistojen läpikäyntiä; selvitystyötä ovat edesauttaneet pohjoismaisten lähdejulkaisujen sähköiset versiot. Sukulaisuuden ja sukujen alkuperän selvittäminen on puolestaan edellyttänyt laajamittaista kansainvälistä vaakuna- ja sinettiaiheiden vertailua, jota lisäksi on täydennetty geeniperimän tarkastelulla hyödyntäen sukujen nykyisten jäsenten DNA:ta. Pölläsen lääketieteen alan asiantuntemus tulee hyvin esiin siitä vastuullisuudesta, jolla DNA on kerätty ja jolla siitä saatavaa tietoa on analysoitu.

Teos on varsin mittava: lähes tuhat sivua ja yli kuusituhatta alaviitettä. Laajuutta selittää osaksi pitkäikäinen ajallinen tarkasteluväli (yli kolmesataa vuotta) ja laaja kohderyhmä samoin kuin Pölläsen pyrkimys monitieteisyyteen, mutta pituutta on tuottanut myös se, että Pöllänen on rakentanut suurimman osan tutkimustaan rälssin olemassaoloa ja yhteiskunnallista tehtävää koskevan päähypoteesinsa ja siitä johdettujen kaikkiaan 117 osahypoteesin testaamiseen. Hypoteesimetodi on kieltämättä tarkka ja voisi periaatteessa toimia historian tutkimuksen menetelmiä ja dispositioita uudistavana rakenteena, mutta tällaisenaan se on tuottanut toistoakin teoksen sisälle. Hypoteesien esittäminen ja testaaminen tapahtuvat myös toisinaan turhan kaavamaisella tavalla – etenkin silloin, kun Pöllänen testaa, voisiko tutkimuksen avainhenkilö Erik Laurenssoon olla se ja se samanniminen jossain muussa pohjoismaisessa myöhäiskeskiaikaisessa lähteessä mainittu henkilö. Ainakin ne tapaukset, joissa identifioitava henkilö näyttäisi lähdetietojen valossa kuuluvan täysin eri yhteiskuntaryhmään tai joissa hänen mainitaan eläneen kauan Erik Laurenssoonin oletetun kuolinvuoden 1438 jälkeen, ovat turhia. Jos kaikki historian tutkijat ja sukututkijat siirtyisivät käyttämään samanlaista analyysitapaa, historia-alan monografioiden ja artikkeleiden lukeminen muuttuisi kovin raskaaksi.

Teoksen pitkä nimi heijastaa teoksen mittaa. Nimi on kieltämättä tarkka ja enimmäkseen sisältöä kuvaava, mutta avautuu oikeastaan vain, jos sen lukee

useampaan kertaan ja jos tietää, mitä aluetta Turun maanoikeudessa 25. kesäkuuta 1415 annettu tuomio oikein koski ja missä Ryssänkivi sijaitsee. Toivottavasti teos ei mene itäisen Suomen historiasta kiinnostuneilta ohitse. Ongelmallisin elementti otsikossa on luonnehdinta rälssistä pohjoismaisen paikallishallinnon vakiinnuttajina. Nordisk-sanan käyttö antaa nimittäin ymmärtää, että alueella asuvat suomalais-ugrilaisia kieliä puhuneet väestöt eivät kuuluisi pohjoismaisuuden käsitteen piiriin. Ajatus pohjoismaisuudesta protosuomalaisuuden ja protosaamelaisuuden ulos sulkevana kokonaisuutena toistuu myös leipätekstissä, jossa paikoitellen puhutaan myös eurooppalaisen kulttuurin tuomisesta metsäiseen periferiaan. Sinänsä tällaista näkemystä esitetään muuallakin suomalaisessa historiankirjoituksessa, ja oikeastaan kaikki modernit kansallisuustermit ovat epätarkkoja puhuttaessa keskiajan ja varhaismodernin ajan alun olosuhteista, mutta silti myös protosuomalaiset ja protosaamelaiset olivat eurooppalaisia, mistä todistaa maantieteen ohella heidän asemansa yleiseurooppalaisessa kulttuurissa tavaravaihdannan ja muunkin vuorovaikutuksen kautta, eikä Suomen keskiaikaa sen vuoksi pitäisi esittää kertomuksena siitä, kuinka Eurooppa tuotiin Suomeen. Käsillä olevan väitöskirjan ja ainakin sen hallinto- ja yhteiskuntahistoriallisten käsittelyjen puitteissa olisi asianmukaisempaa jättää turhat eurooppalaisuusmaininnat pois ja puhua yksinkertaisesti siitä, kuinka ruotsalainen hallinto ja yhteiskuntajärjestys ulotettiin Suomen niemen itäisiin osiin.

Itse hallinnon käsittely jää teoksessa henkilöhistorioita, sukulaisuussuhteita ja kromosomianalyyseja koskevien analyysien ja pohdintojen varjoon, vaikka teoksen nimi ja varsinkin johdanto lupailevat hallintohistoriallisesti painottunutta tutkimusta. Varsinainen rälssin roolia paikallishallinnossa koskeva analyysi esitetään vasta teoksen viimeisessä pääluvussa noin kuudessakymmenessä sivussa. Teoksen kolmella kielellä esitetty tiivistelmä keskittyy enimmäkseen Erik Laurenssoonin vaiheita koskevien tulkintojen esittelyyn.

Pölläsen hallintohistorialliset tutkimustulokset eli se, että rälssi hoiti paikallisella tasolla niin maallisen kuin hengellisen hallinnon tehtäviä, eivät ole niin kiinnostavia ja uutta tietoa tuovia kuin hänen heraldiikkaa ja geenianalyysiä yhdistelevät tuloksensa sukulinjoista ja pitkistä jatkumoista sekä varsinkin siitä, että eräät suvut näyttäisivät olleen paitsi ei-suomalaista myös ei-skandinaavista alkuperää. Väestöhistoriallisten liikkeiden osalta Pöllänen olisi voinut hyödyntää olemassa olevaa tutkimuskirjallisuutta, joka käsittelee eurooppalaisen aateliston varhaisia muuttoliikkeitä; tulokset kun näyttävät tukevan hänen tuloksiaan (esim. Jean Marie Mailleferin väitöskirja ja Anu Lahtisen artikkeli Fleming-suvun alkuperästä). Samoin väitöskirjan henkilö- ja sukuhistoriallisilla rekonstruktioilla on esitystavan hajanaisuudesta ja raskaudesta huolimatta varmasti annettavaa myös tulevalle historian tutkimukselle. Ottaen huomioon rälssisukujen osaksi ylijärjestyksen alkuperän Pöllänen olisi voinut pohtia enemmänkin, miten paikallista valtaneuvossukuihin kuulumaton rälssi todellisuudessa oli – varsinkin kun hänen piirtämänsä kuva Erik Laurenssoonista tuo esiin rälssimiehen ja viranhaltijan varsin laajan toimintapiirin. Näitäkin varsin kiinnostavia tuloksia olisi voinut kontekstoida

enemmänkin olemassa olevan tutkimuskirjallisuuden avulla (esim. Dick Harrisonin tutkimukset keskiajan ihmisten elinpiireistä).

Teoksen mittava lähdeluettelo osoittaa Pölläsen perehtyneisyyden aihepiirin historiatieteelliseen tutkimukseen, joskin puutteitakin voi osoittaa. Teoksessa olisi voinut olla syvällisempikin historiografinen taustoitus, jossa olisi ollut mukana aiemmin mainittu Voionmaan kirjoitus samoin kuin Jerker A. Erikssonin Suomen aatelin historiaa koskeva napakka katsaus vuodelta 1971. Samoin Seppo Suvannon tuotannosta ainakin Knaapista populiin: tutkimuksia erilaistumisesta Satakunnan talonpojistossa vuosina 1390–1571 (1987) olisi varmasti toiminut oivallisena vertailuaineistona.

Eniten lähdeluettelossa häiritsee historiantutkijaa kuitenkin se, että sitä ei ole järjestetty lähderyhmittäin. Historioitsijan on vaikea hahmottaa sen pohjalta, mitä ovat käytetyt primäärilähteet, missä määrin on käytetty arkistolähteitä ja missä määrin mitään lähdejulkaisuja tai verkkoresursseja. Tällainen ratkaisu on historia-alan väitöskirjoissa hyvin epätavallinen.

Pölläsen väitöskirja on edellä esitetystä kritiikistä huolimatta uniikki ja innovatiivinen kokonaisuus ja sellaisenaan kaikesta päätellen hyvin itsenäisesti tuotettu. Se toimii käytännön osoituksena niistä mahdollisuuksista, joilla moderni historiantutkimus voi hyödyntää ihmisen geeniperimästä saatavaa tietoa. Samoin se antaa esimerkin siitä, miten näennäisesti kaukana toisistaan olevat tieteenalat voivat hyödyttää toisiaan.

Marko Lamberg, FT
Historian laitos
Tukholman yliopisto
marko.lamberg[at]historia.su.se